

COMUNICĂRI EPIGRAFICE V *

DE

D. TUDOR

I. ARVTELA (Poiana Bivolari, com. Călimănești, jud. Vilcea).

1. *Cărămidă* intactă, de mărimea : $0,34 \times 0,13 \times 0,05$ m, păstrată în colecția Gh. I. Petre-Govora. Nu avem însă deplină certitudine că a fost scoasă din ruinele de la Poiana Bivolari. Poartă o șampilă în relief, cu trei litere înalte de 0,016 m, încadrate de o *tabula ansata* (fig. 1/1). Se citește :
L(egio) V M(acedonica)

Dacă într-adevăr, obiectul provine din ruinele castrului sau termelor romane de la *Arutela*, atunci el indică prezența unui detașament al legiunii în acest important punct strategic din valea Oltului. Legiunea V Macedonica a fost prezentă pe malul Oltului între cele două războaie ale lui Traian cu Decebal, pusă fiind sub comanda guvernatorului său din Moesia Inferioară, al cărui cartier se găsea la Buridava (Stolniceni-Rîureni, jud. Vilcea)¹. În prima noastră campanie de săpături arheologice din castrul Arutela (1967), nu am întâlnit cărămizi de acest format și nici șampilă respectivă.

2. Fundul unui *vas de sticlă*, care avea o formă pătrată, descoperit în dărîmăturile de lângă *via principalis* a castrului (campania de săpături din vara anului 1967). Se păstrează în colecțiile Muzeului Militar Central-București. Inscripția a fost turnată o dată cu sticla și are literele înalte de 0,016—0,020 m (fig. 1/2). Se citește perfect :

M H N O Φ A N T ; adică : Μηρόφαντος

Prescurtarea numelui s-a marcat cu o frunză de iederă, iar semnătura producătorului s-a încadrat între două cercuri concentrice, punctate în centru.

Deși conținutul său este modest, acest document epigrafic are o deosebită importanță pentru istoria economică a Daciei romane. După câte știm, pînă în prezent este singurul obiect de sticlă din secolele II—III e.n., descoperit cu o inscripție pe el, în provincia Dacia. Numele fabricantului *Mēnophantos*, ne duce în afara Daciei romane, spre Egipt sau coastele siro-feniciene de unde s-a importat la nord de Dunăre acest

* Pentru seriile anterioare vezi : *SCIV*, XIII, 1962, 1, p. 115 și urm. ; *SCIV*, 16, 1965, 1, p. 177 și urm. ; *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 357 și urm. și *SCIV*, 17, 1966, 3, p. 593 și urm.

¹ Vezi D. Tudor, în *SCIV*, 17, 1966, 3, p. 593, nr. 1—3.

obiect. În mod sigur, Dacia romană (ca și Dobrogea) nu posedă ateliere de suflat sticla. Toate vasele de sticlă se aduceau din Orient, așa cum indică și numele acestui producător, pentru localizarea atelierului căruia nu ne stă la îndemână bibliografia necesară.

II. BVRIDAVA (Stolniceni-Riureni, jud. Vilcea).

3. Fragment de țiglă descoperit în ruinele termelor romane (săpăturile din octombrie 1967). Se păstrează la Muzeul din R. Vilcea. Ștampila

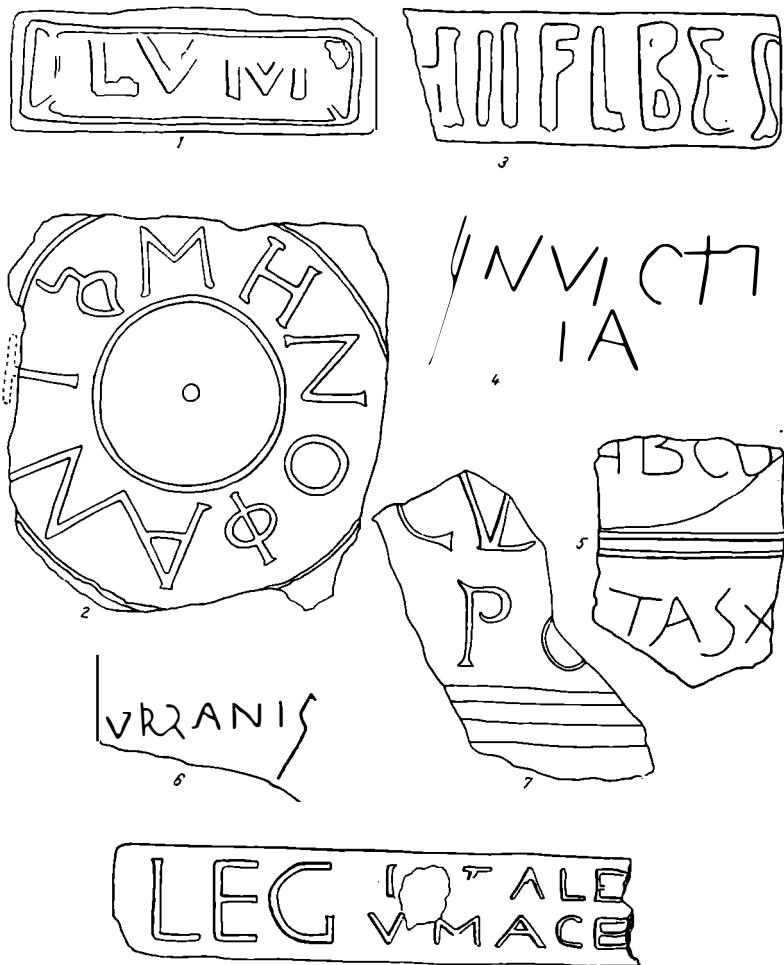

Fig. 1 — 1,2,7 ștampile pe o cărămidă și pe un vas de sticlă (*Arutela*); 3,8, ștampile pe țigle (*Buridava*); 4-6, grafiti pe cioburi ceramice (*Romula*); 7, fragment dintr-un altar de piatră cu inscripție (*Sucidava*).

este vătămată numai la capătul din dreapta și are litere înalte de 0,021 și 0,008 m (fig. 1/8). Se descifrează:

leg(iones) I Ital(ica) e[t] V Mace[d(onica)]

Detășamentele celor două legiuni din armata Moesiei Inferioare sînt cunoscute pe Olt, prin recente descoperiri de ștampile pe țigle și cărămizi din aceeași localitate ². În această formă de redactare, cu indicarea comună a cuvîntului *legio* pentru ambele unități, exemplarul de față era necunoscut. Descoperirea lui în ruinele băilor romane ale Buridavei (săpături în curs), indică participarea la această construcție a unui detașament

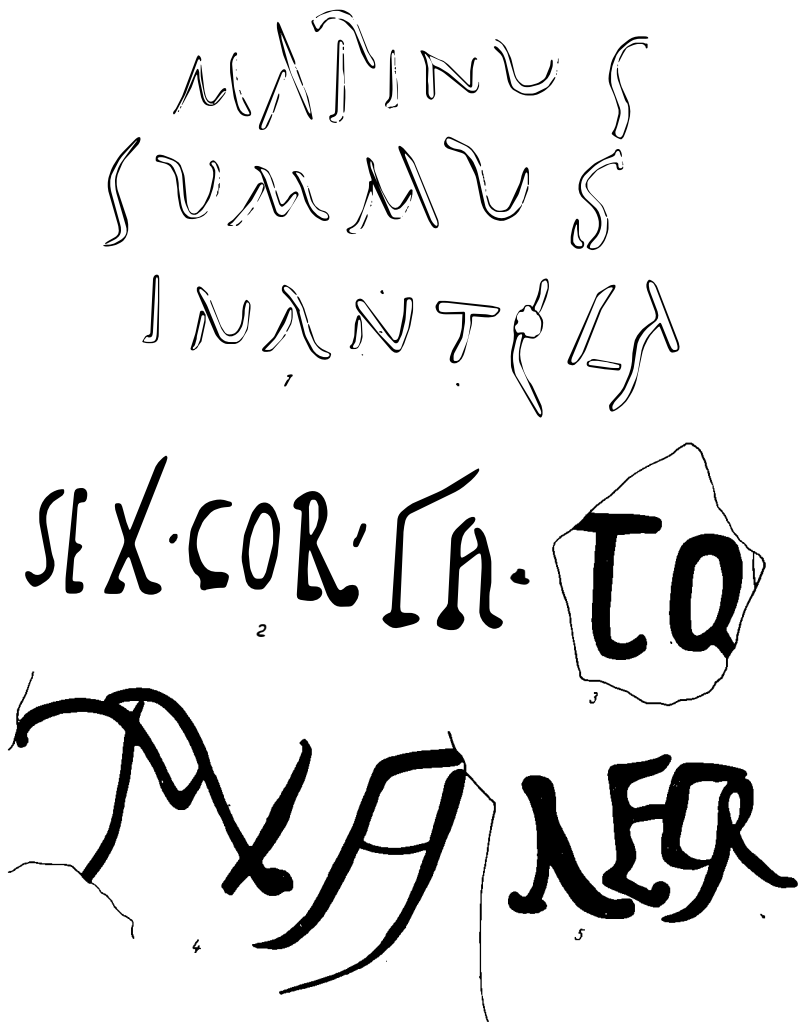

Fig. 2. — Romula. 1, fragment de cărămidă cu inscripție; 2—5, inscripții pictate pe amfore romane.

format din soldați ai celor două legiuni. Săpăturile din 1967 au putut determina pînă acum, două faze de construcție a acestor terme, cea mai veche fiind din vremea războaielor de cucerire a Daciei. Detașamente din

² D. Tudor, în *SCIV*, 17, 1966, 3, p. 593, nr. 1-2.

cele trei legiuni ale provinciei Moesia Inferioară, împreună cu alte trupe auxiliare au staționat la Buridava în anii 102—105 e.n.

4. Fragment de țiglă ștampilată, acum în colecția Gh. I. Petre-Govora. Litere înalte de 0,025—0,030 m (fig. 1/3). Se descifrează :

[co]h(ors) II Fl(avia) Bes(sorum)

Cohorta este cunoscută la Buridava și în vecinătate, la Bîrsești, din descoperiri mai vechi³. Ștampila de față este însă cu totul nouă ca formă grafică, ceea ce dovedește că la lucrările militare efectuate la Buridava în anii 103—105 e.n., cohorta a II-a de *Bessi* alcătuiă mai multe detașamente de lucru pentru construcțiile din castru, terme etc.

III. ROMVLA (Reșca, jud. Olt)

5. *Cărămidă* fragmentară descoperită în așezarea civilă a orașului antic, în campania de săpături arheologice din vara anului 1966. Se păstrează la Muzeul din Caracal. Inscricția a fost grafitată de cărămidar pe pasta umedă și are litere înalte de 0,012—0,030 m (fig. 2/1). Primele două rînduri conțin numele cărămidarului, dar al treilea oferă serioase dificultăți de lectură :

Marinus
Summus
inante la(terem?)

După primul său nume, cărămidarul era un oriental, puțin obișnuit cu scrierea latinească. În textul său sînt amestecate litere majuscule cu cursive latine. De observat că textul său nu a fost scris pînă la capăt, verbul fiind lipsă. Prepoziția *inante* (*in ante*) se folosea foarte rar, mai ales în latina vulgară. *Marinus Summus* nu era un cărămidar de profesie, deoarece nu folosește o ștampilă obișnuită pentru cei ce comercializau acest material de construcție.

6. Colț de *cărămidă* desenat de noi de la un locuitor din Reșca, care l-a descoperit în apa riului Teslui. Literele sînt în grafit, realizat pe pasta nearsă, și au înălțimea de 0,030—0,035 m (fig. 3/2). Se citește :

Cin...
b(beneficiarius)

Primul rînd conținea numele celui ce a scris textul, un *Cin[cius?]*, *Cin[ius?]*, *Cin[namus?]* etc. Litera B tăiată astfel, era sigla obișnuită în epigrafie pentru prescurtarea modestului grad *beneficiarius* din armata romană. Avem deci o *cărămidă* de caracter militar.

7. Fragment de *vas* (secolele II—III e.n.) descoperit în așezarea civilă (campania de săpături din 1966). Se păstrează la Muzeul din Caracal. Inscricția este grafitată, cu litere înalte de 0,013—0,017 m (fig. 1/4) și se descifrează :

... *invicti*
IA

Nu putem ști ce sens are aici cuvîntul „neînvinșii”, urmat de două litere fără sens. Este probabil un exercițiu de scriere, pe un material la îndemînă, cum erau cioburile de vase.

³ D. Tudor, în *SCIV*, 16, 1965, 1, p. 182 și urm., nr. 10 și 12.

8. Fragment dintr-un *vas* roșu, caracteristic ca pastă și culoare secolului al II-lea e.n. S-a descoperit în săpăturile arheologice din 1966, în ruinele „porții lui Filip Arabul” din complexul fortificațiilor orașului

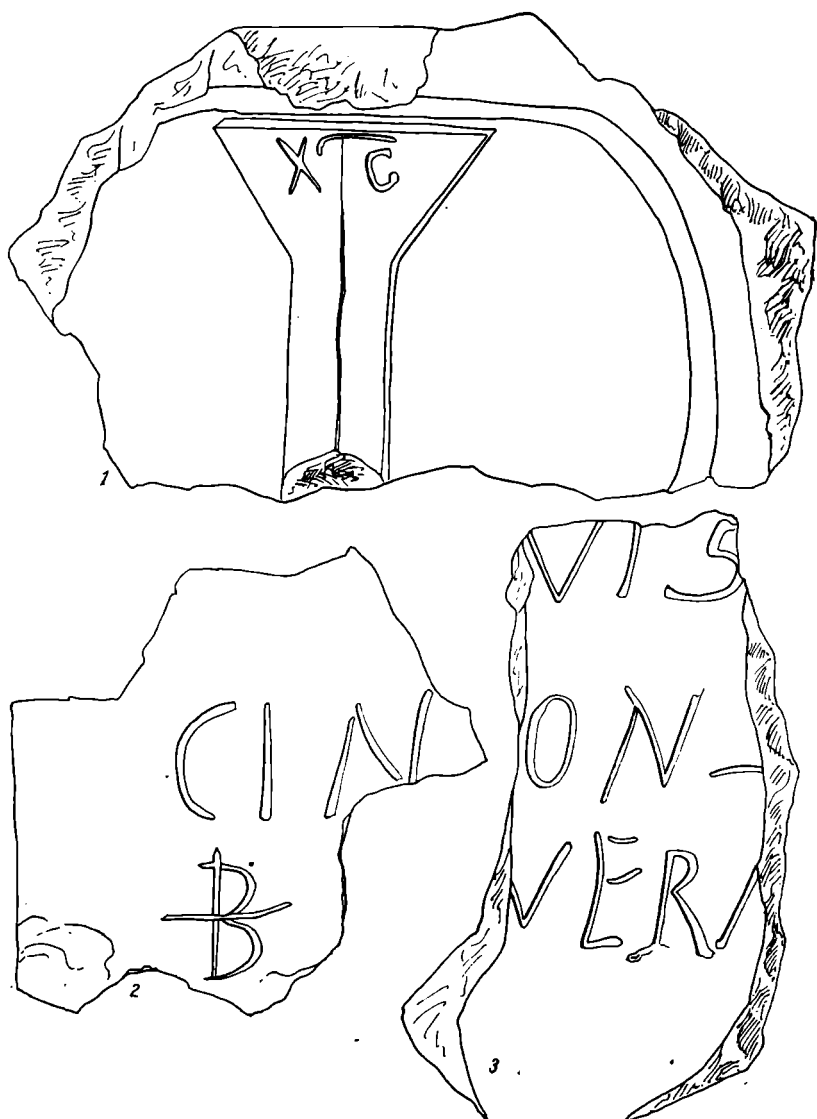

Fig. 3. — 1, fragment dintr-o placă de calcar cu cruce și inscripție (Sucidava);
2, fragment de cărămidă cu inscripție (Romula); 3, fragment de țiglă
cu inscripție (Sucidava).

(comunicare Gh. Popilian). Se păstrează la Muzeul din Caracal (fig. 1/6).
Obiectul păstrează un grafit fragmentar :

...[T]urranis

Cu acest grafit se adaugă un nou nume în lista de persoane de origine greco-orientală cunoscute la Romula ⁴.

9. Fragment de *vas* roșu (secolele II—III e.n.) descoperit în pădurea Reșca, la „pavilionul apicol” (comunicare Gh. Popilian). Se află în Muzeul din Caracal (fig. 1/5). Fragmentul conține resturi din două rînduri grafitate pe pasta arsă; literele sînt înalte de 1 cm :

A B C D...
...T A S X...

În primul rînd întilnim obișnuitul exercițiu de a învăța alfabetul latin, iar în cel de-al doilea, terminația unui substantiv de declinarea a treia, urmat de un numeral. Punctul arheologic unde s-a găsit acest ciob conține și alte urme romane (zidării, cărămizi, ceramică). Se pare că în acest loc existase o *villa rustica* situată atunci într-o insulă a Oltului.

10. Fragment dintr-o *amforă* romană descoperit într-o groapă săpată în berma fortificației civile interioare a orașului Romula (campania de săpături din 1966). Se păstrează la Muzeul din Caracal. Pe gîtul vasului se însemnase cu vopsea roșie numele unui producător de vin sau de untdelemn (fig. 2/2). Literele sînt înalte de 0,022 — 0,040 m :

Sex(tus) Cor(nelius) Ta...

Din păcate, cognomenul acestui producător sau negustor, abreviat cu două litere, TA, poate fi întregit felurit (*ex. gr.* : *Ta(urus)*, *Ta(tianus)*). Un atare *titulus pictus* nu apare în catalogul redactat pentru amforele cu inscripții descoperite în provinciile vestice ale imperiului roman ⁵. Este greu totuși de închipuit ca el să fie un producător de vinuri din Dacia, unde acestea erau de proastă calitate și nu meritau a fi comercializate în amfore ⁶. Locul de activitate ale acestui *Sex. Cor. Ta.*, rămîne a se stabili eventual prin viitoarele descoperiri.

11—13. Trei fragmente de *amfore romane* descoperite împreună cu piesa precedentă. Se află în Muzeul din Caracal (fig. 2/3—5). Pe ele se păstrează nume de producători abreviate și neînțelese, scrise cu vopsea roșie sau maro :

AECR ; TXA și ...TQ...

Din informațiile bibliografice ce ne-au stat la îndemînă, nu am reușit a le identifica locul de producție, care, în mod sigur, a fost în afara provinciei Dacia.

IV. SLĂVENI (jud. Olt)

14. *Placă de plumb* pătrată (0,085 × 0,087 × 0,010 m) descoperită într-o baracă soldățească din fața pretoriului castrului roman. Se păstrează la Muzeul din Craiova. Obiectul poartă pe o față numeralul II și are o greutate de 0,660 kg. Este deci o *dublă mină* romană folosită de soldați pentru cîntăriri de mărfuri.

⁴ D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a II-a, București, 1958, p. 125 și urm.

⁵ H. Callender, *Roman amphorae*, London-Oxford, 1965, *passim*.

⁶ D. Tudor, *Importul de vin și untdelemn în provincia Dacia (sec. II—III e.n.)*, în *Apulum*, VII, 1968 (sub tipar).

V. SVCIDAVA (Celei, jud. Olt)

15. Fragment de calcar rupt din partea inferioară a unui altar, care fusese folosit ca material de construcție în zidul bizantin de la colțul de SE al cetății romano-bizantine (comunicare Vasile Barbu). Se păstrează la Muzeul din Corabia (fig. 1/7). Literele inscripției, înalte de 0,055 m, ne duc la lectura parțială :

... C(aius) Ul[pius]...
po[suit]

Fragmentul provine deci de la un altar votiv sau funerar.

16. Fragment dintr-o țiglă de mărimea 0,180 × 0,090 × 0,020 m, descoperit în dărămăturile de la colțul de SE al cetății romano-bizantine (comunicare Vasile Barbu) (fig. 3/3). Din inscripție, avînd literele înalte de 0,030 m, se păstrează :

...vis...
...on...
...vern[a]?...
.....

Scriitorul ar fi deci un *verna*, sclav născut în casa unui *dominus*.

17. Fragment dintr-o lespede din calcar de Vrața, de mărimea 0,210 × 0,130 × 0,080 cm, descoperit printre dărămături, la colțul de SE al cetății romano-bizantine. Din sculptură se păstrează, în relief, un braț de la o cruce de tip bizantin, ce fusese încadrată într-un cerc. Cîmpul din jurul crucii este vopsit cu culoare roșie (fig. 3/1). La capătul brațului crucii se vede inscripția : X(ριστός)

Este un nou document privitor la activitatea comunității creștine din cetățuia romano-bizantină a Sucidavei, în secolul al VI-lea e.n. ⁷.

COMMUNICATIONS ÉPIGRAPHIQUES V

RÉSUMÉ

Les inscriptions décrites ci-dessous représentent des découvertes récentes fondées sur les fouilles archéologiques faites sur le *limes Alutanus* et à Sucidava.

1. *Arutela* (fig. 1/1). Estampille sur une brique avec le nom de la *L(egio) V M(acedonica)*.

2. *Arutela* (fig. 1/2). Fragment d'un vase en verre portant le nom d'un ΜΗΝΟΦΑΝΤ (οG), qui était probablement un fabricant de l'Orient.

3. *Buridava* (fig. 1/8). Estampille sur un fragment de tuile avec l'inscription : *leg(iones) I Ital(ica) e[t] V Mace[d(onica)]* trouvé dans les décombres des thermes romains.

⁷ Pentru monumentele creștine locale vezi D. Tudor, *Prima bazilică creștină descoperită în Dacia Traiană*, Iași, 1948 și *Olttenia romană*, p. 370 și urm.

4. *Buridava* (fig. 1/3). Estampille sur une tuile : [co]h(ors) II Fl(avia) Bes(sorum).
5. *Romula* (fig. 2/1). Fragment d'une brique portant l'inscription : *Marinus Summus inante la(terem?)*, qui était un oriental.
6. *Romula* (fig. 3/2). Fragment d'une brique avec le nom d'un *Cin... b(eneficiarius)*.
7. *Romula* (fig. 1/4). Sgraffite sur un tesson : ...*invicti IA*.
8. *Romula* (fig. 1/6). Sgraffite sur un tesson avec le nom oriental : [T]urranis.
9. *Romula* (fig. 1/5). Sgraffite sur un tesson avec un exercice d'écriture : ABCD... et ...TASX...
- 10—13. *Romula* (fig. 2/2—5). Quatre fragments d'amphores romaines avec différentes inscriptions peintes en rouge contenant des noms (abregés) de marchands de l'Occident qui vendaient leurs vins en Dacie : *Sex(tus) Cor(nelius) Ta...*; AECR; TXA et...TQ... .
14. *Slăveni*. Poids en plomb de forme carrée, marqué avec le chiffre II et pesant 0,660 kg (= 2 livres romaines).
15. *Sucidava* (fig. 1/7). Fragment d'un autel en calcaire avec l'inscription : *C(aius) Ul[pius]... po[suit]*.
16. *Sucidava* (fig. 3/3). Fragment d'une tuile avec une inscription contenant le mot *verna*.
17. *Sucidava* (fig. 3/1). Fragment d'une dalle en calcaire qui conserve une partie d'une croix byzantine (VIe siècle) avec l'inscription X(ριστός)

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — 1, 2, estampilles sur une brique et un vase en verre (*Arutela*); 3, 8, estampilles sur tuiles (*Buridava*); 4—6, sgraffites sur tessons (*Romula*); 7, fragment d'un autel en pierre à inscription (*Sucidava*).

Fig. 2. — *Romula*. 1, fragment d'une brique à inscription; 2—5, inscriptions peintes sur des amphores romaines.

Fig. 3. — 1, fragment d'une dalle en calcaire avec une croix et inscription (*Sucidava*); 2, fragment de brique à inscription (*Romula*); 3, fragment de tuile à inscription (*Sucidava*).